

تورک یوردی

تورک ادب قلمری مرکز ھبیتی طرفندە نشر اولغۇر

جلد ۵

كانون ثانی ۱۹۲۷

نومرو ۲۵

پروفیسور «ویلاھلم طومسن»

ولادتنک سکسانە بشنجی سنەسی مناسبتیدە

بوندن بش ییل اول، ولادتنک سکانتجی سنەسی مناسبتیلە بوتون جهان محافل علمیەسی «پروفیسور ویلاھلم طومسن» حقندە کی حرمتکارلقارینی ابراز ایتشلردی. اوصیرادە مملکتتمز استقلال واستخلاص مجادلە سیلە مشغول بولندینی ایچون، تورکیە مطبوعاتی بو بویوک عالمە قارشى حرمت وشکرانلرینی لزومی قدر کوسترمە دیلر. بو کون محترم عالمک سکسان بشنجی سنەسی مناسبتیلە «تورک یوردی» مشارالیه قارشى بوتون تورک عالمک متحسین اولدینی حرمت ومحبت حسلرینە بر واسطە اولمقلە مفتخردر.

یالکیز «دانیمارقه» نک دکل بوتون جهانک الکبویوک لسانیات عالمرندن بری اولان پروفیسور «ویلاھلم طومسن» یاریم عصردن فضلە سورەن فیضلی مساعیدسیلە لسانیات عالمنک تکاملی تاریخندە بویوک بر موقع اشغال ایتمشدر. دھا ایلك اثرلرندن اعتباراً کوستردیکی دهرین نفوذ نظر وقابلیت، اونک بویوک بر «استاد» اولاجغنی آ کلامشدی. حقیقتاً، مشغول اولدینی بوتون ساحەلردە بویوک بر قدرت کوسترمش، وجودە کتیردیگی اثرلر بو کونە قدر غلغلە قالمشدر. اونک بوتون لسانیات ساحەسنە شامل اولان فعالیتلرندن ومیدانە قویدینی مبذول محصوللردن، فیضلی نتیجەلردن بحث ایتمک اختصاصاً سمزک خارجندەدر. بو خصوصەدە معلومات آلمق ایستەینلرە، بویوک فرانسیز لسانیاتچیدى موسیو «مەییە» نک «رەوودودوموند» ک ۱ شباط

۱۹۲۲ تاریخی نسخه‌سنده مندرج مقاله‌سی توصیه ایده‌رز. الک‌صلاحتدار بر قلمدن چیقان او تقدیراته برشی علاوه‌ایده‌میه‌جکمز پک‌طیییدر. بز بو وسیله‌ایله، ساده‌جه بویوک عالمک «تورکیات» ساحه‌سنده کی فعالیتنی آکلاتمق و اوکا قارشى بوریجلى اولدیغى حرمت و شکرانی کوسترمک ایستیورز. چونکه، علمه و فضیله قارشى حرمتکار اولق، او جاقیلرک باشلیجه شماریدر.

پروفسور «طومسن» ک تورکیات ساحه‌سنده کی الک‌بویوک و اونوتولماز خدمتی، «اورخون کتابه‌لرینی او قومەسی و بو صورتله تورک تاریخنه و لسانه عائد الک قیمتی بر منبى میدانە چیقارمە سیدر. قارئلرمن شەه‌سز اورخون کتابه‌لرینی بیلیرلر؛ حتی «طومسن» ک بوکا عائد اثری، نجیب عاصم بک طرفندن ابتدا «اکاسکی تورک یازیسی» عنوانی آلتنده خلاصه ایدیلشیدی. مع‌ماقیه، بر تکرار قیلندن اولسه‌بیله، بوراده بوکا عائد بش اون سطر یازمه‌ی فائده‌دن خالی بولیورز: موغولستانده «اورخون» نه‌ری قییسنده و «ینیسە‌ی» جوارنده، اوزرلرنده مجهول بر الفبا ایله یازیلر یازیلی بر طاقم طاشلرک موجودیتی اسکیدن بری معلومدی. بعض‌روس جمعیات علمیه‌سنک و بالخاصه «هل‌سینغفورس» ده کی «فینو - اوغریه‌ن» جمعیتک هم‌تیلە بو کتابه‌لر طویلانونوب نشر اولوندی. لکن بو کتابه‌لرده کی حرفلر اوزمانه قدر بیلینن الفبالردن باشقا اولدینی ایچون بونلری او قومق قابل اولمایوردی. بویوک بر لسانیا تبحی اولقله برابر دوغروندن دوغرویه تورک لسانیا تیلە مشغول اولمایان پروفسور «طومسن» بو معمانک حلی ایچون چالیشمغه باشلادی؛ و ۱۸۹۳ ده بو مجهول الفبایی کاملاً حل ایده‌رک کتابه‌لری متن و ترجمه‌لریله برلکده نشر ایتدی. ایشه اورخون کتابه‌لری نامیله معروف اولان و یالک‌ز تورک لسان و ادبیاتی دکل تورک تاریخی نقطه نظرندن ده فوق‌العاده اهمیتى حائز بولونان کتابه‌لرک حل و قرائتی شرفی منحصرأ پروفسور «طومسن» راجعدر.

اورخون کتابه‌لری، «توکیو» نامی آلتنده بیله‌یکمز و چینلیلرله، یزانسلرله، ساسانیلرله مناسباتده بولوندقلری ایچون تاریخلری حقنده الک‌فضله معلوماته صاحب

اولدېغمز بر تورك قومنه منسوبدر. بونلر ميلادى بشنچى عصر دن صوكر اقولته نرك
آلتنچى عصر ده بويوك براهميت قازاندىلر و بر آراق قوره كورفزدن خزر دكزېنه
قدر اولان كنش ساحه ، غوبى چولى ده داخل اولدىنى حالده بونلر كالتنچى.
حقى سيحون وجيحون اطرافنده كى « افتاليت » لرى مغلوب ايتدكن صوكر
« ساسانيلر » له مناسباته كېرېشهرك ياواش ياواش « ماوراءالنهر » ى الده ايتدىلر .
داها ايلك زمانلردن اعتبارآ « شرقى » و « غربى » ناملىله ايكيه منقسم اولان
بو توركلر ، ۵۸۲ دن صوكر ايكي آرى دولت تشكيل ايتدىلر . شرق توركلرى
دولتى بو آريليشدن ياريم عصر صوكر چينلىلر كنجاوزيله منقرض اولدقن صوكر ،
۶۳۰ ده يكيدين احيا ايدىلدى . ايشته اورخون آبدىلى ، ۷۴۴ ده انقراض بولان
بو شرق توركلرينه عاندر . آبدىلردن برى خاقانك برادرى اولوب ۷۳۱ ده ئولن
قهرمان « كول تكين » نامنه ۷۳۲ ده ، ديكرى ده ۷۳۴ ده ئولن حكمدار « بىلكه
خاقان » نامنه ۷۳۵ ده ديكلمشدر . « كول تكين » ك وفاتى اوزرينه ، توكيولر
اوزرنده بولاييت پدرانېي حائز اولدىنى كتابه لردن وتاريخى وثيقه لردن آكلاشيلان
چين ايمپراطورى ، يكپاره بر ستون اوزرينه ئولونك مناقبك يازيله سنى وتوركلرده
عادت اولدىنى وجهله هيكانك ديكيلهرك نامنه برتر به ياپيلمه سنى امر ايدىرك سراينه
منسوب آلتى صنعتكارى بو ايشه مأمور ايتمشدى . كذلك خاقانك وفاتى اوزرينه ده
ينه عين صورته حركت ايتمشدى كه ، بوندن دولايى بو آبدىلرده چينجه كتابه لردن
واردر . ايشته پروفه سور « طومسن » ك حل ايتدىكى آبدىلر بونلردر .

عجبا « طومسن » بو كتابه لرك الفباسى ناصل كشف ايتدى ؟ « غروته نقه لد »
مېنى الفبايى و « شامپوليون » مصر هيهروغيفلرېنى ناصل حل ايتدىسه عين شكلده
يعنى « اسم خاص » اولارق بولونمىسى وتكرار ايتمىسى محتمل اسملىرى نظر اعتباره
آلتق شرطيله . كتابه نك توركلره عاندر اولدىنى نظر اعتباره آلان « طومسن » ،
بو كتابه لر آره سنده چينجه كتابه بولونمىسى ده يارديميله . اسم خاصلر واسطه سيله
الفبانك آنا - تاريخى الده ايتدى . كتابه لردىكى توركجه نك آراده كى عصر لرجه مسافيه
رغما بوكونكى تورك لهجه لردن بو - بوتون فرقلى اولمامه سى ده « طومسن » ك

مساعیسه یاردیم ایتدی و ایشته بو صورتله اورخون کتابه لری معماسی حل اولوندی. مشارالیه دن سوکرا، باشده بویوک تورکیا تبحی «رادلوف» اولق اوزره «دونه ر، شله غل، مه لیورانسکی، وامبه ری، هیرت، بارتولد، مارکو وارت، بانغ، الخ...» کبی بر جوق عالمر بو کتابه لر حقنده لسانی و تاریخی بر جوق تدقیقاتده بولوندیله. بو خصوصده کی تدقیقات اوقدر چوقدرکه، «پروفسور ساموئیلوویچ» بومساعینک بر بیلیوغرافیسنی یا بمق مجبوریتنی حس ایتمیشدر. یالکیز شونی سویله یه لم که بومساعی نه قدر قیمتی اولورسه اولسون واستقبالده ده داها نه کبی تدقیقات یاپیلیرسه یاپیلسون، اصل بویوک شرف حصه سی دایما «طومسن» ه راجعدر.

پروفسور «طومسن» اورخون کتابه لرینک حلندن سوکرا تورکیات ساحه سنده چالیشمقدن و آرا صیرا مهم و قیمتی محصوللر نشرندن کری دورمادی: «رادلوف» ک نشر ایتدیکی «قوتادغوبیلیک» حقنده «کله تی سه مله» آدلی ماجار مجموعه سنده نشر ایتدیکی مطالعات، «طورفان - قاراخوجا» حفریاتنده میدان چیقان اورخون یازیسيله یازیلش بعض پارچه لر حقنده پروسیا علوم آقاده میسی مظهره لری میاننده کی اثرلر، ماجارستانده «ناکی سه سنت - میقلوش» دینه سندن چیقان تورکجه بر کتابه حقنده کی رساله، ینه اورخون کتابه لری حقنده ۱۹۱۶ ده «هلسینفورس» ده کی «فینور اوغریه ن» جمعیتی نشریاتی میاننده Turciea، آدلی قیمتی اثر، هپ بو فعالیتک نتیجه لریدر. ۱۹۱۴ ده «vortid» آدلی بر دایمارقه مجموعه سنده «شرقی تورکستانه کیده ن هیئت سفریه لک الد» ایتدکلری نتیجه لر، حقنده نشر ایتدیکی قیمتی مقاله، ۱۹۲۲ ده انتشار ایدن کلیات آثارینک اوچنچی جلدندن اقتباساً، کنج و دکرلی آلمان مستشرقلرندن پروفسور «هانس هاینریش شیدمر» طرفندن ۱۹۲۵ ده آلمانجه یه ترجمه ایدیلشدر. بو پک قیمتی مقاله نک تورکجه ترجمه سی، «تورکیات» مجموعه سنک دردست نشر اولان ایکینچی جلدنده [ص ۳۳ - ۵۹] مندرجدر. «طومسن» ک اصولک واک قیمتی اثرلرندن بری ده اورخون کتابه لرینک یکی و مصحح بر ترجمه سیدرکه، اهمیت فوق العاده سنه مبنی تورکیات مجموعه سنده ده نشر ایدیه جکدر. پروفسور بارتولد، کچن سنه استانبول دارالفنوننده ویردیکی

قونفه رانسارده بويكي ترجمه نك بعض نقطه لرينه - حقلي اولارق - اعتراض ايتمشه ده،
بو كي تنقيدات، اثر ك اهميت فوق العاده سني ازاله ايدە جك ماهيتده دكلدر .
ايشته بوقيصه ايضاحات، بويوك عالمك توركيات ساحه سنده ده نه پارلاق موفقيتلىر
كوسترديكنى، نه فيضلى نتيجه لر الله ايتديكى آ كلاتمغه كافيدر. استادك سكسان
بشنجى سنه سنى حرارت وصميميتله تبريك ايدەر كن، كنجلر مزك بوسعى وفضيلت
تمثالى دائما كوز او كنده بولوندير مەلرى تمئيسندن ده كنديمزى آلاميورز!

كويىبلى زاده محمد فراد

استانبول دار الفنوننده «تورك ادبياتى» تاريخى مدرسى